

בין קודש לחול

הנושא המרכזי בספר ויקרא הוא רעיון הקדושה, מוקד החיים הדתיים, ממנו יונקים הביטויים הדתיים השונים: הסמל, הטקס והפולחן. לרעיון הקדושה רוצה אני להקדיש שורות אלו.

"להקדיש שורות אלו". אולי חטאתי כאן במה שבעלי ההיגיון מכנים "הנחת המבוקש". אני משתמש במונח, שאותו רוצה אני להסביר! אמנם, המושג היומיומי שלנו, אינו בדיוק המושג המקראי. אולם, לפעמים השפה יותר חכמה מאתנו, ודווקא השימוש היומיומי יכול ללמד אותנו על המושג המקורי. נראה לי שבשימוש זה רמזה השפה בחכמתה ש"הקדשה" ו"קדושה" פירושן צמצום. אני מתעלם מאפשרויות אחרות העומדות בפני, ואני עובד על אחת מהן. כך גם ה'קדושה'. אנחנו מוציאים משהו מהמכלול. וקובעים בשבילו חוקי "משחק" אחרים. או אז שוללים אנו לגביו, את תוקפם של כללי המשחק הרגילים ביחיד ובחברה ומשחררים אנו אותו משליטתם של הכוחות הכלכליים של השוק. תוך כדי כך, יוצרים אנו תחום חדש, את תחום הקדושה. נדגים זאת, באחד המושגים הבסיסיים של החברה, מושג הקידושין.

* * *

אחד הקורבנות בשיירה לאוניברסיטה העברית בהר הצופים, ב-1948, היה פרופסור לפסיכולוגיה שעלה ארצה מפירנצה, איטליה, אֶנצוֹ יוסף בונֶנטורה. בספרון שכוח שהוא כתב, הסביר בוננטורה את הנישואין כטקס שעל ידו מוציאים אנו את היחסים בין גבר ואישה ממשחקי השוק. ללא ספק, הוא צדק. ענידת הטבעת פירושה שמעתה לא חלים חוקי השוק המאפיינים לדאבוננו את היחסים בין המינים. החופה מציינת את הניסיון ליצור נווה בתוך עולם סקסואלי סואן, אינטימיות של גופים ולבבות. הקדושה של הקידושין גם היא שלילה, במילים אחרות, הבטחת הנאמנות. אנו מקדישים זה לזאת, וזאת לזה.

הוא הדין לקדושה הדתית. רבים הם ממדיה, אך מרכזית להם היא ההפרדה מן החולין, ההבדלה "בין קודש לחול". הקדושה היא ניסיון ליצור תחום שיהיה חופשי מהאינטרסים שלנו. המילה 'אינטרס' היא לועזית ומודרנית מדי. העברית הקלאסית כינתה את האינטרס במילה שכולה רמז: 'נגיעה'. באינטרסים אנו 'נוגעים בדבר', וממילא גם 'נוגעים בדבר'.

הקדושה היא הניסיון ללמד אותנו שלא את הכל אנו יכולים להפוך לאמצעי, לכלי לקידום האינטרסים שלנו. לא בכל דבר מותר לנגוע. בעבדות, באונס, בסדיזם אנו הופכים את הזולת לאמצעי, לאובייקט. המאבק כנגד תופעות אלו, הוא המשמעות האמיתית של 'קדושת האדם'. היהדות נוהגת לשמור אף 'תשמישי קדושה' שנקרעו או בלו. היא מצווה לגנוז את שאריות הספרים הקדושים. תרבות שלמה נשמרה עבורנו בגניזה של קהיר תודה לשאריות הדפים הבלים שאבותינו לא רצו לזרוק, כי הייתה בהם קדושה. הקדוש מחייב כבוד, הן בספרים והן באנשים. מכאן המצוות הנוהגות בקבורת הגופה האנושית. הקבורה היא סמל של ההגבלה שאנו חייבים להטיל על עצמנו, לא להפוך את האדם לאובייקט, ואפילו אחר מותו. בצדק אנו נפעמים כשמונחים מתעללים בגופה של קורבן, למרות שהתעללות זאת כבר אינה "כואבת" לו. בהתעללות הזאת, נאבקים שני סמלים, הקבורה - סמל הקדוש, וההתעללות - סמל השטני והטמא.

* * *

לפעמים נלחם הקדוש עם אויב חיצוני, עם הטמא. אך לפעמים המאבק הוא פנימי. ושוב, לומדים אנו זאת, מחכמתה של השפה העברית. אחת העברות המסוכנות ביותר היא הפיכת הקודש לחול, יתירה מזאת, הלבשת החול במעטה הקודש. לזאת קוראת השפה העברית 'חילול'. כאשר אדם משתמש בדת, בקדושה כדי לקדם את האינטרסים שלו, הוא מחלל את הקודש. העוסקים בקבורה הם בצדק "חברא קדישא". אולם, אם פעולתם נגועה בשחיתות כספית, הקדושה מחוללת! הקידושין הפכו את המיניות לקדושה. והתורה מזהירה אותנו, "אַל תַּחֲלֵל אֶת בְּתֻלַּת לְהַזְנוּתָהּ (ויקרא יט כט), הזנות הוא חילול המיניות. אך אפשר גם לחלל את הנישואים: "אל תחלל את בתך להזנותה רבי אליעזר אומר זה המשיא את בתו לזקן" (סנהדרין עו ע"א). אדם שהכריח את בתו בצורה כלשהי להתחתן עם מי שאינו ראוי לה, בגלל אינטרסים שלו, "חילל את בתו". אף הקידושין מחוללים.

* * *

יש לשמור על הקודש, אך גם על עצמאות החול. היו מלחמות דתיות, מסעי הצלב הן הדוגמה הבולטת לכך. אולם האמנם היו אלו מלחמות דת? פעמים רבות מדי, הייתה הדת מסך שכיסה אינטרסים ותאוות, הבולטת ביניהם תאוות ההשתלטות. כמאמין, רואה אני כאן, בדיעבד, את חשיבות החילון. לא מפני האמת שבו, אלא כדי לשחרר את הדת. כשאיש דת מונע על ידי

אינטרסים, הוא חייב, כמו שאמרו חז"ל "ללבוש שחורים", להיות מודע לכך שהוא מצוי בתחום החול ולא בתחום הקודש. הדת חייבת להתערב בחיים ובהיסטוריה, אך כדי להשפיע עליה ממד של קדושה, להיות אופוזיציה לאינטרסים, לבטא את כל הנעלה הנמצא באדם. אם ההיסטוריה והחיים הופכים לזירה של תאוות ופשעים, עדיף חילון על חילול.

* * *

בצורות שונות הכניסה התורה את הקודש לחיינו, מקדש בזמן – השבת, ומקדש במקום. האדם המודרני מנוכר לקדושה. הוא לא מוכן לקבל הבדלה, קל וחומר איסור "נגיעה". אפילו הצדק הופך אצלו לאיזון בין אינטרסים. אולם, נראה לי שהעדר זה של הקדושה פוגע בו. החול כשהוא לבד, פירושו חלל שנפער בקרבו. נראה לי שכל אדם מרגיש שמעבר לתאוות ולאינטרסים, יש שלושה ערכים: הטוב, היפה והקדוש. שלושה שומרים ממונים עליהם: המוסר על הטוב, האסתטיקה על היפה, והדת על הקדוש. אלה הם שומרים שלפעמים נרדמים במשמרתם. עלינו למנוע זאת כי את הערכים אפשר לחלל, הפעם חילול חילוני. וזאת על ידי אלה המשתמשים במילים ובאידיאלים גדולים ויפים, אבל מסתירים מתחתם, אינטרסים זולים. מלים קדושות כמו תקווה, שוויון, אחווה, הומניות, שלום מחוללות בראש כל חוצות. הדיפלומטיה הבינלאומית הפכה חילול חילוני זה לאמנות-על. אולם, כאן והיום, "הקדשתי" את דברי לחילול הדתי. ואין אני יכול לסיימם מבלי להצביע על חילול נוסף. זאת הפנאטיות הדתית המרחפת בעולמנו. פנאטיות זאת הופכת ללא ספק את הדת לעבודה זרה. היא עובדת לאלוהים שלא יכול להיות אלוהי אמת. למזבח יש בפרשת ויקרא מקום מרכזי. על אבני המזבח נאמר (שמות כ, כב): "חֶרֶב הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ וַתַּחַלֶּלֶה". הרמת החרב, מחללת את המזבח חילול אולטימטיבי.